

УДК 81'255=111=161.2:504

В. В. ЧЕРВОНЕЦЬКИЙ, С. С. ЧЕРВОНЕЦЬКА
(Харків, Україна)

ПЕРЕКЛАД ТЕКСТІВ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ: ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Порушено й проаналізовано актуальні питання перекладу лексичних одиниць, які використовують у сфері екології, зокрема в текстах екологічної тематики. Зосереджено увагу на семантико-сміслових відтінках значень екологічних термінів у їх перекладі з англійської мови на українську.

Ключові слова: екологічна лексика, переклад, текст екологічної тематики.

В історії людства проблема взаємовідносин із природою завжди посідала пріоритетне місце, оскільки життєдіяльність людини, її здоров'я, матеріальний добробут, емоційний стан, задоволення матеріальних потреб тощо залежать від довкілля, його якісних параметрів. Ставлення людини до природи, розуміння її життєвої цінності змінювалося відповідно до світоглядних настанов суспільства. Проте інтерес до неї ніколи не згасав. Він знаходить відображення в різних сферах і напрямках діяльності людини: побуті, науці, техніці, інженерії, мистецтві, фольклорі, художній літературі, поезії, пісенній творчості, музиці тощо. Не є винятком у цьому відношенні й лінгвістика – наука про мову, в межах якої чільне місце посідає філологія.

Філологічні знання найбільше відповідають нагальним потребам людства в удосконаленні взаємин між людиною і природою, їхній відповідальності за наслідки природоспоживання. Як комплекс наукових дисциплін філологія акцентує принципову увагу на духовній культурі людини. В умовах глобальної екологічної кризи, що безпосередньо позначається на довкіллі й в Україні, поглиблення протиріч між людиною і природою є наслідком ігнорування духовних цінностей. У зв'язку з цим гуманістична спрямованість філології стає винятковою, надзвичайно важливою у зміні свідомості людини щодо природи. Відповідно філологічні знання мають значний потенціал впливу на людину, її налаштування на екологічно при-

© В. В. ЧЕРВОНЕЦЬКИЙ, С. С. ЧЕРВОНЕЦЬКА, 2015

йнятний спосіб життя, сповідування ноосферних цінностей, що слугують ідеалам добра, благочестя, високої моральності, духовної та інтелектуальної культури, людяності.

Зосереджуючись на духовному існуванні людини, в якому взаємини з природою посідають провідне місце, філологія розкриває його через текст, оскільки текст є основною формою її матеріалізації. В межах філологічної науки набув активного розвитку такий її напрям, як перекладознавство, в якому текст відіграє ключову роль. Найголовніша функція перекладу полягає у передаванні повідомлення засобами іншої мови, забезпеченні розуміння інформації іноземною мовою, наданні можливості отримати нові знання й досвід у певній галузі людської діяльності. У зв'язку з цим актуалізується питання адекватності перекладу, його інтелектуальна й проблемна відповідність, спроможність донести закладену в тексті ідею і думку автора. Як справедливо зауважує український перекладознавець Т. І. Власова, — “найважливішою умовою оволодіння навичками перекладу є вміння поділяти єдиний у його практичному здійсненні процес на два взаємопов'язані стани — розуміння тексту і власне переклад” [1, с. 7].

Перший пов'язується з необхідним рівнем обізнаності перекладача з проблемою, що висвітлюється (у друкованій чи усній формі) і яку він має адекватно подати рідною мовою. У цьому випадку питання зосереджується на екологічних проблемах, що потребує від перекладача глибоких знань про взаємовідносини людини з довкіллям, розуміння процесів і наслідків недолугого природоспоживання, шляхів, способів і намірів щодо подолання екологічної кризи та її запобігань у майбутньому. Екологічна компетентність перекладача забезпечує можливість краще розуміти сутність порушених питань, що, своєю чергою, позитивно позначається на його психологічному стані й готовності до перекладу на рідну (українську) мову. Знання термінології, екологічної проблематики значно полегшує роботу перекладача.

Другий етап безпосередньо пов'язується із здійсненням перекладацької діяльності. Її успішність залежить від рівня володіння англійською мовою. Це — опанування певним обсягом лексичних одиниць, що дозволяє вільно орієнтуватися у порушеній екологічній проблемі, знання спеціальної англомовної термінології, якою послуговуються фахівці і природоохоронці, а також вміння достовірно й грамотно передавати висловлену думку українською мовою.

Успішне поєднання зазначених вище етапів надає можливість професійно здійснювати переклад на українську мову, доносити до реципієнта закладену в тексті думку щодо поліпшення взаємин між людиною і природою та конструктивного розв'язання нагальних екологічних проблем, забезпечення екологічно безпечного майбутнього людства.

Різним аспектам перекладу текстів екологічної проблематики з англійської мови на українську свого часу приділяли увагу Т. Алесенко, Є. Балюта, С. Баранова, І. Гусєва, Ю. Зацний, О. Іванішин, Н. Кантишева, І. Розма-ріца, С. Семенова, Л. Сологуб, О. Хитрова та ін., які порушили питання формування екологічної терміносистеми, термінотворчих та інноваційних

процесів, особливостей комунікації в екологічній сфері, перекладу екологічної лексики. Проте комплексних досліджень перекладу текстів екологічного змісту дотепер не здійснювалося, не розглядалася й семантика екологічної лексики.

Об'єктом статті є переклад ключових слів текстів з екологічної проблематики з англійської мови на українську; предметом – особливості перекладу таких слів.

Мета статті полягає в тому, щоб окреслити й охарактеризувати екологічні терміни, які увиразнюють актуальні екологічні проблеми, перебувають у центрі уваги наукової громадськості, обговорюються на наукових конференціях, активно функціонуючи в монографічних дослідженнях, наукових статтях, науково-популярних виданнях тощо, забезпечуючи тим самим широке поле для перекладацької діяльності.

Основними завданнями статті є: а) розкрити специфіку екологічних термінів, якими послуговуються у висвітленні екологічних проблем; б) показати адекватність перекладу екологічних термінів з англійської мови на українську; в) зосередити увагу на практичній значущості коректного перекладу термінів з англійської мови на українську, який часто залежить від конкретного контексту їх уживання в текстах з екологічної тематики.

Екологічний стан довкілля залишається загрозливим для безпечного життя людини. Навіть широке застосування електронної техніки, нових поколінь комп'ютерів, найсучасніших нанотехнологій, запровадження безвідходних виробництв і т. п. кардинально не поліпшили якість довкілля на планеті. Сьогодні залишаються актуальними такі проблеми, як забруднення довкілля, скорочення біорозмаїття планети, дефіцит енергоресурсів, урбанізація, харчування та його якість, швидке зростання народонаселення, глобальне потепління та ін. Значної шкоди завдають війни й терористичні акції, під час яких гинуть люди, знищуються матеріальні цінності, паплюжаться духовні ідеали. Цинізм, жорстокість і невігластво входять у повсякденне життя людей, породжуючи в них зневіреність, почуття невпевненості, розгубленості та безпорадності. Духовний нігілізм є фактичним винуватцем екологічної деградації довкілля на будь-якому рівні його організації, справжньою перепоною на шляху вдосконалення і гармонізації взаємин людей у суспільстві та з природою. Тому перекладач має бути добре обізнаний із причинами, що породжують екологічні й суспільні негаразди і наслідками, до яких вони призводять. Розуміння цих чинників людського занепокоєння, їхнього генезису, бажання особисто брати участь у розв'язанні екологічних проблем та в поліпшенні якості життя людей створює психологічну готовність до відповідної активності, формує позитивне ставлення до природоохоронного руху. Наявність мотивації та особиста зацікавленість у розв'язанні проблем довкілля стають суттєвим стимулом до перекладацької діяльності в екологічній сфері. Орієнтуючись у проблемах довкілля, перекладач здатний донести до реципієнта не тільки головну думку щодо певного його аспекту, а й передати почуття занепокоєння станом того чи іншого природного компонента, підкреслити його роль та значущість для людини. Для того, щоб повноцінно, на високому професійному рівні,

здійснювати переклад, відчуваючи соціальну й особисту вартість екологічної проблеми, потрібно володіти певним лексиконом, усвідомлювати відтінки значень і коректно використовувати їх. Філологічна ерудиція поряд з екологічною є обов'язковою умовою успішності здійснення перекладу, забезпечення його якості, смислової насиченості та адекватності оригіналу, чіткості й виразності думки. Якісно виконана робота, сумлінний переклад інформаційного матеріалу з проблем екології сприяє поширенню досвіду інших країн щодо вивчення, розуміння та подолання антагонізму між людиною і природою. Оскільки проблема взаємин людини з природою є глобальною, що вирішується на локальному, регіональному, країнознавчому та планетарному рівнях, то взаємообмін думками і досвідом в екологічній сфері значно активізує міжнародну кооперацію в цьому напрямі, посилює її результативність. Тому роль перекладача щодо посилення інтернаціоналізації природоохоронного руху є особливо важливою.

Відповідно перекладач має стежити за тенденціями та інноваціями в сучасному екологознавстві, яке постійно вдосконалюється й поповнюється новими ідеями та підходами до розв'язання екологічних проблем. Як результат цей процес не залишає осторонь і мовну царину, її словниковий склад. З'являються нові лексеми, поповнюються новим змістом усталені, що традиційно вживалися в галузі екології та охорони природи. До таких лексем, насамперед, відносимо слова *biodiversity* (біорозмаїття), *contamination* (радіоактивне забруднення, забруднення води і ґрунту), *conservation* (консервація), *ecology* (екологія), *environment* (довкілля), *pollution* (забруднення води і повітря).

Розглянемо їхнє значення в аспекті семантичних змін, що відбуваються внаслідок смислових трансформацій і на які перекладач має звертати особливу увагу в професійній діяльності.

Так, лексему *biodiversity* у первісному значенні визначають як розмаїття біологічних видів, що тісно взаємодіють між собою та неживою природою, завдяки чому забезпечується динамічна усталеність екосистем (біотопів, біоценозів, біогеоценозів) [8, с. 270–274]. У зв'язку з погіршенням екологічної ситуації в глобальному масштабі значення цієї лексеми розширилося, доповнюючись сучасними поглядами й розумінням ролі та життєвого смислу біорозмаїття у забезпеченні екологічної рівноваги в природному середовищі, що еволюційно склалося. Втрату будь-якого біологічного виду справедливо розцінюють сучасні екологи не тільки як зникнення унікального творіння природи, що не поновлюється, а й завдає суттєвої шкоди усталеності біосфери, оскільки протягом сотень-тисяч і мільйонів років відбувалося формування організму з притаманними йому функціями, який посів певну біологічну нішу, сумлінно виконуючи “покладені на нього обов'язки”. Тому розподіл живих організмів на “корисних” і “шкідливих” сучасна екологічна наука визнає недоречним, антинауковим, що призводить до подальшого поглиблення екологічної кризи. Моральним нагадуванням людству про необхідність збереження усіх форм життя на планеті, недопущення збіднення її біорозмаїття до незворотних руйнівних процесів є “Червона книга” (список рідких видів рослин і тварин, що знаходяться

під загрозою знищення), започаткована Міжнародним союзом охорони природи та природних ресурсів [2, с. 291; 296].

Лексеми *contamination* і *pollution* в екологічному сенсі набули значення “забруднення довкілля”. Проте їхнє вживання в цьому контексті зазнає певної диференціації. Лексему *contamination* вживають переважно в значенні “забруднення радіоактивними речовинами” [10, с. 298; 9, с. 314], тоді як семантика лексеми *pollution* значно розширилася, узагальнюючись щодо вираження такого екологічно небезпечного явища, як забруднення довкілля, незважаючи на його вид та джерела походження [10, с. 1079; 9, с. 1122].

Так, розкриваючи проблему забруднення довкілля, активно використовують лексеми *contamination* і *pollution* американські вчені-екологи В. Саннінчем і Б. Сайго. Лексему *contamination* більшою мірою вживають автори, характеризуючи причини появи радіоактивних забруднень, їхнього впливу на живі організми, зокрема й на людину. Аналізуючи наслідки аварії на Чорнобильській АЕС, вони зазначають: “<...> more than 250,000 people have been relocated from the contaminated area” [8, с. 479] (*більше як 250.000 людей було переселено із забрудненої території*).

Аналізуючи наслідки радіоактивного забруднення в районі видобутку урану та місця його перероблення в США, автори наголошують: “*There are approximately 200 million tons of radioactive waste in piles around mines and processing plants in the United States. This material is carried by the wind and washes into streams, contaminating area far from its original source*” [8, с. 479] (*Майже 200 млн. т. радіоактивних викидів накопичується навколо шахт та переробних заводів. Ці речовини розносяться вітром, а також потрапляють до водоймищ після опадів, забруднюючи території на далекій відстані*).

Наведені приклади засвідчують використання лексеми *contamination* у значенні “забруднення довкілля радіоактивними речовинами”. У першому випадку вона видозмінюється і вживається як прикметник у функції означення, вказуючи на екологічно небезпечний стан території, її забрудненість (*contaminated area*). У другому – цю лексему використовують як дієприкметник, який увиразнює небезпечні наслідки поширення радіоактивного забруднення навіть для віддалених територій під впливом природних явищ (у цьому випадку вітру). Отже, поняття “радіоактивне забруднення” може виражати будь-яка граматична категорія (іменник, прикметник, дієслово, дієприкметник тощо). Головне – простежується стійка тенденція використання лексеми *contamination* у значенні “забруднення радіоактивними речовинами”. Відповідно перекладач має враховувати цю тенденцію в перекладацькій роботі, усвідомлювати сенс і логіку закладеного в лексемі поняття.

Лексему *pollution* автори використовують фактично в усіх випадках забруднення довкілля: *air pollution, chemical pollution, nuclear pollution* тощо. Підтвердженням можуть слугувати такі приклади, взяті з оригінальних англомовних джерел: “*The AEC responded slowly to concerns about the environmental efforts of nuclear power. For several years it resisted taking responsibility for thermal pollution, insisting that its regulatory interest is <...> restricted to public health and safety questions relating to specific (radiation) characteristic of nuclear materials and*

atomic energy” [7, с. 90] (Центр атомної енергетики (АЕС) виявляє незначний інтерес до наслідків впливу на довкілля від ядерної енергії. Протягом кількох років Центр відмовлявся брати на себе відповідальність за термальне забруднення, наполягаючи на тому, що його функція, як органу контролю, обмежується <...> питаннями охорони здоров'я та безпеки людей, пов'язаних зі специфікою (радіаційних) характеристик ядерних речовин та атомної енергії).

Наведений приклад свідчить, що лексема *pollution* органічно вписується в контекст повідомлення щодо термального забруднення, яке продукує атомна електростанція. Разом із тим, автори повідомлення не використовують лексему *contamination*, хоча йдеться про наслідки використання атомної енергетики. Таким чином, автори дотримуються етики використання усталених в екологічній сфері лексем, що вказують на вид і характер забруднення, що потрапляє до довкілля від споживання ядерної енергії.

У сучасній літературі, присвяченій проблемам екології та захисту довкілля, можна знайти безліч прикладів, які унаочнюють використання лексеми *pollution* на позначення узагальненого поняття “забруднення” щодо оцінки якості довкілля та його життєдайних складників: води, повітря, ґрунту. Фахівці приділяють значну увагу термінологічному розмежуванню цього явища для того, щоб не виникало розбіжностей у його визначенні й оцінці, зайвих філологічних та філософських дискусій замість конкретних дій щодо зниження радіаційної небезпеки, оскільки вона є найбільш згубною для людства та інших форм життя. Цей чинник важливо враховувати в перекладацькій діяльності.

Лексема *conservation* в англійських текстах екологічного змісту увійшла до наукового обігу в другій половині XIX ст. в США; її використання пов'язують із розгортанням у країні руху на захист найбільш постраждалих об'єктів і пам'яток природи. Консервацію (*conservation*) потрактували як вилучення з господарської діяльності окремих видів тварин і рослин, а також природних комплексів, що були на межі винищення і які не можна поновити.

Спочатку їх перелік був незначний, він обмежувався кількома видами рослин (наприклад, гігантських секвой), тварин (насамперед, мандрівного голуба і бізонів), природних куточків (долини гейзерів). Але подальше поглиблення кризових явищ у природному довкіллі США позначилося на змістовому наповненні лексеми *conservation*, її поняттєвій ємності. До вже традиційного поняття “консервація”, тобто “невикористання”, “невтручання в природні процеси на заповідній території”, додається нове визначення: раціональне природоспоживання, забезпечення сприятливих умов для поновлення пошкоджених біологічних ресурсів. Вибірковий підхід до охорони природи і її ресурсів отримав назву диференційованого (поресурсного). Він поширився у більшості країн світу і домінував у природоохоронній справі до кінця 60-х рр. XX ст. (початок науково-технічної революції – НТР). У нових умовах його результативність виявилася неефективною. Деградація довкілля вийшла далеко за межі окремих країн і регіонів і набула глобального характеру. З'ясувалося, що засобами консервації та захисту окремих природних ресурсів виявилася неможливо зупинити руйнацію довкілля. Хибна з еколо-

гічного погляду методологічна позиція щодо самодостатності кожного природного ресурсу без урахування зв'язків з іншими призводила до подальших руйнувань довкілля. Сучасні екологи аргументовано доводять, що в природі “все пов'язано з усім”. Руйнування одного природного компонента неодмінно позначається на стані інших. Тому поняття, закладене в лексему *консервація (conservation)*, як таке, що не відповідає потребам охорони природи на сучасному етапі розвитку природоохоронного руху, було замінено іншим, адекватнішим для сьогодення. До наукового обігу ввійшло поняття “довкілля”, якому відповідає поняття “environment”.

У сфері сучасної екології це поняття є ключовим, оскільки несе головне смислове навантаження, що стосується взаємин людини з довкіллям та подолання екологічної кризи. Відповідно лексема *environment* значно розширила свою семантику, стала багатозначною, такою, що дозволяє виразити різні екологічні проблеми в просторовому відношенні. Наприклад: *local environment, regional environment, global environment*. Екологічні проблеми в англомовній літературі прийнято називати *інвайронментальними (environmental problems)*.

За допомогою розвиненої в англійській мові системи флексій лексеми *environment* активно використовують у різних сполученнях для визначення стану довкілля, його відповідності екологічним вимогам, природоохоронній діяльності тощо. Підтвердженням можуть слугувати такі словосполучення: у галузі правознавства – *environmental law, environmental education law*; щодо природоохоронної діяльності – *environmental management, environmental activity*; у політології – *environmental politics, environmental policy* та ін. Люди, які професійно досліджують екологічні проблеми або займаються їх практичним розв'язанням, отримали назву *інвайронменталісти (environmentalists)*.

Англомовне слово *environment* стало інтернаціональним, зрозумілим для екологів більшості країн світу і вживається без перекладу як загально-визнаний термін. Тому перекладач може вільно послуговуватися лексемою *environment*, ураховуючи її деривати.

Отже, кваліфікований переклад у сфері екології значною мірою залежить від тісно взаємозв'язаних між собою та взаємообумовлених чинників. Це – розуміння екологічних проблем, опанування спеціальною термінологією, яку вживають у сучасній екологічній науці й практиці англійською та українською мовами, свідоме використання лексичних одиниць, що виражають певні аспекти екологічної проблематики та розуміння їхньої семантики. Саме тому проблема перекладу текстів екологічної тематики з англійської на українську мову залишається актуальною і потребує подальших досліджень.

1. Власова Т. І. Посібник з англомовного перекладу : навч. пос. [для студ. вищих навч. закладів] / Т. І. Власова. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський нац. ун-т залізн. транспорту ім. акад. В. Лазаряна, 2005. – 64 с.
2. Вронский В. С. Экология : словарь-справочник / В. С. Вронский. – [изд. 2-е]. – Ростов н/д : Феникс, 2002. – 576 с.
3. Зацний Ю. А., Єнікєєва С. М., Клименко О. Л. Основи неології та проблеми перекладу неологізмів : навч. пос. / Ю. А. Зацний, С. М. Єнікєєва, О. Л. Клименко. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2013. – 350 с.

4. *Карабан В. І., Мейс Дж.* Переклад з української мови на англійську: навч. пос.-довідник [для студ. вищ. закладів освіти] / В. І. Карабан, Дж. Мейс. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 608 с.
5. *Руденко Н. С.* Екологічна лексика як об'єкт перекладу: теоретичний та міжнародний аспекти / Н. С. Руденко // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 16 (227). – Ч. I. – С. 55–50.
6. *Biology* / P. H. *Raven*, G. B. *Johnson* (eds). – Baltimore : Mosby – Year Book, Inc., 1992. – 852 p.
7. *Bocking S.* Ecologists and Environmental Politics: A History of Contemporary Ecology / S. Bocking. – New Heaven and London : Yale University Press, 1978. – 269 p.
8. *Cunningham W. P., Saigo B. W.* Environmental Science: A Global Concern. Fifth Edition / W. P. Cunningham, B. W. Saigo. – N. Y. : WC 13 Mc Graw-Hill, 1997. – 350 p.
9. *Oxford Encyclopedic English Dictionary* / J. M. Hawkins and R. Allen (eds). – Oxford : Oxford University Press, 1991. – 1729 p.
10. *The New Penguin English Dictionary* / R. *Allen* (consulting editor). – London – New York : Penguin Books, 2001. – 1642 p.

V. V. Chervonetsky, S. S. Chervonetska

PROBLEMS OF TEXT TRANSLATION IN THE FIELD OF ECOLOGY FROM THE ENGLISH LANGUAGE INTO UKRAINIAN: LIXOCO-SEMANTICASPECT

In the article actual problems of translation of lexical units used in the domain of ecology are undertaken and analyzed, attention is paid to semantic and logical shades of meaning of ecological concepts which are translated from English into the Ukrainian language such as: contamination and pollution; nature conservation and environmental protection and others.

Key words: environment, ecological problems, contamination, pollution, biodiversity, ecological vocabulary, translation, ecological text.